

# Suomi Itämeren kansainvälisessä suojelupolitiikassa

T u o m a s R ä s ä n e n  
S i m o L a a k k o n e n

Jään vielä peittäessä merta Itämeren kaikkien seitsemän rannikkovaltion hallitusten edustajat kokoontuivat keväällä 1974 Helsinkiin allekirjoittamaan Itämeren merellisen ympäristön suojelusopimuksen. Toiveiden mukaan tämän niin kutsutun Helsingin sopimuksen avulla merialueen pilaantumisongelmat saataisiin vähitellen ratkaistua. Julkisuudessaakin huoli meriympäristön turmeltumisesta alkoi vaihtua optimistisiin tulevaisuuden näkyymiin. (Esim. Hbl 23.3.1974; US, 24.3.1974; HS 23.10.1974.)

Helsingin sopimus merkitsi virallista lähtölaukausta Itämeren alueen hallitusten väliselle ympäristöyhteistyölle. Sopimuksen synty on esitetty suoraviivaisena prosessina, jossa valtiot solmivat sopimuksen ratkaistakseen ympäristön saastumisongelman, jonka luonnontieteilijät olivat osoittaneet. (Hildén, Niemi, Voipio 1984, 178-179; Leithe-Eriksen 1992, 114-116.). Vähemmälle huomiolle on jäänyt se tosiseikka, että Helsingin sopimus oli kylmän sodan aikakauden ensimmäinen hallitusten välinen sopimus, jossa oli osallisena molempien sotilasliittojen, NATO:n ja Varsovan liiton, jäseniä. Kireästä kansainvälisepoliittisesta tilanteesta johtuen Itämeren valtiot joutuivat käymään vuosia kestäneet monivaiheiset neuvottelut ennen kuin yhteinen sävel löytyi, vaikka jokaisessa seitsemässä valtiossa suojelusopimuksen aikaansaaminen nähtiin tärkeänä.

Tässä artikkelissa tarkastelemme Itämeren suojelusopimuksen syntyä sopimuksen isäntä-

maan Suomen näkökulmasta. Tarkoituksenamme on osoittaa, että Helsingin sopimuksella oli sen ympäristönsuojelullisen luonteensa lisäksi syvästi poliittinen puolensa, joka saneli puitteet sopimuksen synnylle sekä myös itse sopimustekstile. Väitämme, että sopimukseen liittyneet kansainvälisepoliittiset näkökohdat olivat tärkeä vaikutin Suomelle, joka toimi aloitteentekijänä sopimusneuvotteluissa. Ympäristön saastuminen oli toki välttämätön taustatekijä neuvottelujen aloittamiselle, sillä ilman sitä ei tietenkään olisi ollut mitään syytä ympäristönsuojeluyhteistyön rakentamiseen. Ympäristönsuojelulliset näkökohdat eivät kuitenkaan yksin riitä selittämään Helsingin sopimuksen syntymistä.

## Itämeren tutkimaton ympäristöhistoria

Vuosituhansien ajan Itämeri on ollut sitä ympäröivien yhteiskuntien jäteallas, mutta vasta kaupungistumisen, teollistumisen ja myöhemmin maatalouden aiheuttama kuormitus teki saastumisesta huomiota herättävän ongelman. Laajempaa huomiota Itämeren saastuminen saavutti julkisuudessa kansainvälisen ympäristöherätyksen vanavedessä.<sup>1</sup> Itämeren pilaantumisesta muodostui lopulta Pohjois-Euroopan alueen ehkä vakavin kansainvälinen ympäristöongelma, joka kosketti tavalla tai toisella kaikkia Itämeren valuma-alueella asuvia yli 80 miljoonaa ihmistä. Tehokkaan merensuojelun käynnistäminen oli kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty. Yksittäisten valtioiden tarmokkaatkaan kansalliset toimet eivät riittäneet meren suojelemiseksi. (Räsänen 2003, 100.) Tarvittiin valtioiden välistä

yhteistoimintaa päästöjen kuriin saamiseksi.

Itämeren pilaantumisongelman mittavuuteen nähden Itämeren pilaantumisen ja suojelun historiaa on tutkittu vähän. Suhteettoman vähälle huomiolle on jäänyt erityisesti vuoden 1974 historiallista sopimusta edeltävä tärkeä ajanjakso, johon tässä keskitymme. Viime vuosina Itämeren ympäristöhistoriaa on ryhdytty tutkimaan ongelman juurilta käsin, selvittämällä Itämeren rannikkokaupunkien merialueiden pilaantumisongelmien ilmaantumista 1800-luvun lopulla ja 1900-luvulla. (Laakkonen, Laurila, Rahikainen 1999; Laakkonen & Laurila 1999 & 2001.) Vesiensuojelupolitiikan historiaa on selvitetty kansallisella tasolla vielä vähän. Ruotsissa on tutkittu kansallisen vesiensuojelukeskustelun kehitystä 1900-luvun alkupuolella (Lundgren 1974). Itämeren alueen entisten sosialististen valtioiden osalta tutkimus on rajoittunut joihinkin ympäristöpolitiikkaa ja ympäristölainsäädäntöä yleisellä tasolla luotaaviin kirjoituksiin. (Lisitzin 1987; Paucke 1987; Starzevska 1987; Ziegler 1987.) Vielä vähemmän kuin kansallista vesiensuojelupolitiikkaa on tutkittu kansainvälistä merensuojelupolitiikkaa Helsingin sopimusta edeltävältä ajalta.

Lähestymme Itämeren suojelusopimusta poliittisen historian näkökulmasta. Itämeren alueen ympäristöpoliittisen historian näkökulmasta katsoen erityisen mielenkiintoinen on hypoteesi, jonka mukaan kylmän sodan luomalla kansainvälisepoliittisella tilanteella oli merkityksensä Itämeren suojelusopimuksen synnyssä. (Hjorth 1992, Laakkonen 1999, 224.) Kyseistä hypoteesia näiden kahden tekijän, turvallisuus- ja ympäristöpolitiikan, vuorovaikutuksesta ei aiemmissa tutkimuksissa ole kuitenkaan näytetty toteen. Tutkimuksemme keskittyy siksi Itämeren suojelusopimuksen kannalta oleellisten kansainvälisen ympäristöpolitiikan toimijoiden näkemysten empiiriseen tutkimukseen. Siksi emme esittele tässä muita Helsingin sopimuksen taustalla olleita prosesseja, kuten ympäristötutkimuksen, -keskustelun tai -sopimusten yleistä kehitystä. Tutkimuksemme lähtökohtana ovat ulkoministeriön arkistot. Käytetyistä arkistoaineis-

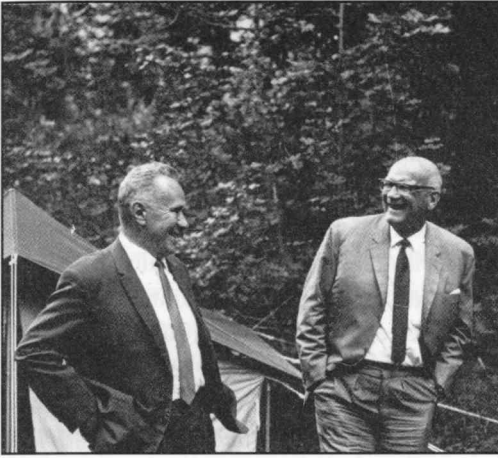
toista huomattava osa on ollut maamme johtavien poliitikoiden ja ulkoministeriön virkamiesten välistä luottamuksellista tietojen vaihtoa.

Itämeren suojelusopimus on vakiintunut nimitys suomenkielessä ja siksi käytämme sitä tässäkin artikkelissa. Sanaa sopimus voi pitää yleisestä näkökulmasta katsoen toimivana käännöksenä, mutta juridisesti se on epätarkka termi, sillä vuonna 1974 Helsingissä ei allekirjoitettu sopimusta vaan konventio, jonka tarkempi suomenkielinen käännöksen on yleissopimus. Vuoden 1974 konventio/yleissopimus loi kansainvälisen poliittisen yhteisymmärryksen ja yhteistyön suuntaviivat, joiden pohjalta vesiensuojelun asiantuntijat ryhtyivät valmistelemaan varsinaista yksityiskohtaista Itämeren suojelusopimusta, joka ratifioitiin 1980 ja uusittiin 1992. (Nordström et al. 1994, 42-45; laajemmin ks. Kuokkanen, Parkkari 2004, 333-548.) Tämä artikkeli on ensimmäinen tutkimus, jossa selvitetään vuoden 1974 Itämeren suojelusopimuksen historiaa.

## Kansainvälistä kunniaa metsästäessä

Toisen maailmansodan rauhansopimuksissa oli koko Itämeren eteläinen rannikko vedetty kartalla uuteen muottiin. Puolan ja Saksan välinen raja kulki nyt pari sataa kilometriä sotaa edeltävää rajaa lännempänä. Saksa itsessään oli jaettu kahtia, oli syntynyt sosialistiseen leiriin kuuluva Saksan demokraattinen tasavalta (DDR) ja demokraattis-kapitalistinen Saksan liittotasavalta (SLT). Nämä muutokset eivät vielä 1960-luvun loppuun tultaessa olleet saavuttaneet hyväksyntää yli rautaesiripun. Kumpikaan Saksa sen paremmin kuin niiden liittolaisetkaan eivät olleet virallisesti tunnustaneet toisen Saksan olemassaoloa, mikä esti hallitusten välisen yhteistyön Saksojen ja niiden liittolaisvaltioiden välillä.

Ruotsi sai karvaasti kokea Saksojen asemaa koskevan kiistan lähtiessään ensimmäisenä viemään 1960-luvun lopulla eteenpäin aloitetta Itämeren kansainvälisestä suojelusta. Ruotsi pyrki vuosina 1969 ja 1970 kahteen otteeseen saamaan aikaan Itämeren valtioiden välisen sopimuksen



*Kekkonen Moskovassa 1971.*

meren suojelemiseksi laivojen öljypäästöiltä. Visbyssä järjestetyissä kokouksissa Itämeren Nato-valtiot ilmoittivat ykskantaan, etteivät ne voi osallistua hallitusten väliseen sopimukseen, minkä Neuvostoliitto, Puola ja DDR puolestaan asettivat sopimuksen ehdoksi. Synnä länsivaltojen kantaan oli se, että hallitusten välisen yhteistyösopimuksen myötä osapuolet olisivat automaattisesti tunnustaneet toisensa kelvollisiksi sopimuskumppaneiksi, siis suvereneiksi valtioiksi. Sitä SLT ei missään olosuhteissa voinut hyväksyä. Visbyn kokousten tuloksena oli ainoastaan kaksi erillistä pöytäkirjaa, joissa korostettiin ponnistelujen tärkeyttä Itämeren ympäristönsuojeluun liittyvissä asioissa sekä luonnos mahdollisesti tulevaisuudessa sovitavan sopimuksen pohjaksi. (Harjulan matkakertomukset 6.10.1969 ja 6.10.1970; Ks. myös Gustafssonin muistio 2.4.1969.)

Suomessa Ruotsin yrityksen kariutumista pahoiteltiin Itämeren ympäristön tilan kannalta, mutta toisaalta suomalaiset näkivät tilanteessa mahdollisuuden oman ulkopoliittisen profiilinsa kohentamiseen. Ympäristönsuojelun merkitys oli noussut länsimaiden kansainvälisessä politiikassa aivan uudelle tasolle 1960-luvun loppuvuosista lähtien. Koska ympäristönsuojeluun sinänsä ei sisällynyt kansainvälispoliittisesti arkaluontoisia motiiveja, sen avulla katsottiin olevan mahdollisuus rakentaa luottamusta jopa yli sotilasliittojen

rajan. (Rytövuori 1980, 85-86.) Ajatukset ympäristöyhteistyön merkityksestä kansainvälisessä politiikassa kurrottivat kuitenkin pelkästään hahmotonta luottamuksen edistämistä korkeammalle. Suomessa oli, alun perin Neuvostoliiton esityksestä, ryhdytty vuonna 1969 kaavailemaan Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin (ETYK) järjestämistä. Hankkeen onnistuminen edellytti suurvaltasuhteissa 1960-luvun lopulla alkaneen liennytskauden jatkumista. Suomen tavoitteena oli esiintyä rauhan rakentajana Itämeren tulehtuneessa kansainvälisessä ilmapiiressä ja vahvistaa maineeltaan melko kevyttä puolueettomuuspolitiikkansa. Itämeren alueen ympäristöyhteistyön toivottiin kannustavan valtioita ja sotilasliittoja vuoropuheluun toistensa kanssa, mikä puolestaan oli ensiarvoisen tärkeää ETYK-proessin onnistumisen kannalta.

Ympäristönsuojelun kohonnut merkitys Suomen ja Ruotsin välillä saavutti lähestulkoon kansainvälisen kilvoittelun aseman, tai näin tilanne tulkittiin ainakin Suomessa. (Hedmanssonin muistio 28.5.1971.) Ruotsi oli tässä ”kilpailussa” selvässä johtoasemassa 1970-luvun taitteessa. Se oli ryhtynyt ensimmäisenä edistämään Itämeren suojelua Visbyn öljykokouksissa. Lisäksi Ruotsi sai järjestettäväkseen Yhdistyneiden Kansakuntien ensimmäisen ympäristönsuojelukonferenssin vuodeksi 1972.

Yksi merkittävä etu Suomella oli Ruotsiin verrattuna puolellaan. Suomessa nimittäin uskottiin, että Neuvostoliitto suhtautuisi Suomen aloitteeseen selvästi Ruotsin aloitetta myötämielisemmin. (Kekkonen kirje Ulkoministeriöön 2.3.1971.) Ruotsi oli virallisesti tunnustanut SLT:n heti 1940-luvun lopulla yhdessä muiden länsivaltojen kanssa, mutta evännyt tunnustuksen DDR:ltä. Visbyn kokousten yhteydessä oli käynyt selväksi, ettei Ruotsilla edelleenkaan 1970-luvun alussa ollut mitään halua lähteä muuttamaan valitsemaansa ”länteen kallellaan olevaa” linjaansa. Se oli pysytellyt tiukasti SLT:n ja Tanskan rinnalla hyväksymättä DDR:ää hallitusten väliseksi sopimuskumppaniksi. (Harjulan ja Karjalaisen muistio 24.9.1969.) Suomi sitä vastoin ei ollut tunnustanut sen paremmin Län-

si- kuin Itä-Saksaakaan, joten Saksan kysymys ei muodostanut Suomelle vastaavaa rasitetta. Tästä johtuen Suomessa myös oltiin valmiita olemaan mukana ”kaikissa monenkeskisissä sopimusjärjestelyissä, mikäli [muut] maat voivat tällaiseen osallistua”. (Hyvärisen muistio 29.3.1971.)<sup>2</sup> Suomen etulyöntiasema päättyisi kuitenkin samalla hetkellä kuin muut Itämeren valtiot alkaisivat suhtautua molempiin Saksoihin tasaveroisina valtioina. Toimenpiteisiin olisi siis ryhdyttävä ripeästi.

## Suomalaisten pelinavaus

Ajatus Itämeren saastumista käsittelevästä konferenssista oli ollut esillä ajoittain jo 1960-luvun loppuvuosina, mutta vielä tuolloin Saksan kysymys oli ollut ylitsepääsemätön este. Supervaltojen välinen liennytyks alkoi kuitenkin kantaa satoa myös Itämeren alueella heti uuden vuosikymmenen koittaessa. Tammikuussa 1970 DDR:n ja SLT:n johtajat Willi Stoph ja Willy Brandt olivat aloittaneet neuvottelut maiden välisten suhteiden normalisoimiseksi. Samoin Saksan ja Puolan rajakiistassa saavutettiin huomattavia edistysaskelia, mikä johti SLT:n puolelta Oder-Neisse -linjan viralliseen tunnustamiseen jo saman vuoden joulukuussa. (Glees 1996, 172-175; Hentilä 2002, 273-278.) Äkillisen edistyksen huumassa Suomessa vahvistui 1970 syksystä lähtien käsitys Saksan tunnustuskysymyksen pikaisesta ratkaisemisesta (Suomi 1996, 580-586).

Suomen ympäristöpoliittinen aloite tuli mahdollisimman korkealta taholta, kun presidentti Kekkonen esitti vuoden 1971 alussa Moskovan vierailun yhteydessä Suomen halukkuuden isännöidä Itämeren suojeluyhteistyötä käsittelevää konferenssia. Kun Neuvostoliiton pääministeri Aleksei Kosygin oli esitykselle myöntyväinen, oltiin Suomessa valmiita ryhtymään pikaisesti toimiin. (Kekkonen kirje ulkoasiainministeriöön 2.3.1971.) Tulenarassa kansainvälispoliittisessa tilanteessa Suomi ei halunnut pilata mahdollisuuttaan hätäilemällä. Suomessa muistettiin hyvin, miten Ruotsi oli kutsunut kaikkien Itä-

meren valtioiden edustajat Visbyyn ilman, että kokouksella olisi ollut juurikaan menestymisen mahdollisuuksia. Samaa virhettä ei haluttu toistaa, joten Suomessa päätettiin aluksi tunnustella poliittisesti vähemmän herkkien Ruotsin ja Tanskan suhtautumista. Heinäkuussa 1971 käydyissä neuvotteluissa molemmat vieraat toistivat entisen kantansa: kanta Suomen aloitteeseen oli periaatteessa suojea, mutta hallitusten väliseen sopimukseen ne eivät DDR:n kanssa voisi osallistua. Samalla neuvotteluissa kuitenkin sovittiin, että Suomen kannatti esittää yleisluontoinen konferenssikutsu kaikille Itämeren valtioille. Tulisivathan kokouksen valmistelut joka tapauksessa viemään oman aikansa ja Saksan ongelman oli sillä välin perusteltua odottaa ratkeavan. (Uggeldahlin muistio 7.7.1971.) Kokouskutsu esitettiin pian epävirallisia kanavia myöten. Myöhemmin samana syksynä kutsu toistettiin julkisesti Tukholman YK-ympäristökokousta valmistelevien neuvottelujen yhteydessä. (Blomstedtin muistio 15.12.1971; Ulkomministeriön muistio 17.8.1972.)

Painostus Itämeren suojelun parantamiseksi kasvoi Suomessa varsinkin sen jälkeen, kun tiedotusvälineet olivat saaneet vihiä kokoussuunnitelmista (Harjulan matkakertomus 6.10.1970).<sup>3</sup> Sanomalehdet kirjoittivat kuinka ”elämä alkaa kadota Itämerestä” (TS 11.6.1971) ja antoivat samalla päättäjille selkeän viestin: Itämeren valtioiden olisi välttämätöntä yhdistää voimansa ponnistelussa saastumista vastaan, tai muuten ei pian olisi enää mitään pelastettavaksi (TS 20.9.1970; TS 11.6.1971; TS 11.7.1971; US 15.9.1970; US 7.7.1971). Kun hallitusten väliset neuvottelut sopimuksen aikaansaamiseksi olivat toistaiseksi jäissä, pakotti painostus suomalaiset keksimään vaihtoehtoisia keinoja ympäristöongelmien ratkaisemiseksi.

Kuten Suomen edustajat olivat moneen kertaan korostaneet, tuloksellisen merensuojelun edellytyksenä oli kaikkien Itämeren valtioiden osallistumista sopimukseen. Se edellytti, että Saksojen kiusallinen tunnustamisproblematiikka voitaisiin kiertää sopimusjärjestelyjä muotoiltaessa. Suomen ulkoasiainministeriön

oikeudellisessa osastossa hahmoteltiin kolmea tilanteeseen sopivaa ratkaisua. Ensinnäkin, sopimus voitaisiin solmia yksinomaan ammattiviranomaisten kesken. Toisena vaihtoehtona esitettiin, että luotaisiin useita samansisältöisiä monenkeskisiä sopimuksia, joiden muodostama verkosto kattaisi kaikki Itämeren valtiot. Tällöin kysymykseen olisi tullut esimerkiksi trilateraaliset sopimukset, joissa yhden sopimuskoalition olisivat muodostaneet SLT, Ruotsi ja Tanska, toisen NL, Ruotsi ja Suomi, ja kolmannen NL, Puola ja DDR. Kolmantena vaihtoehtona hahmoteltiin hallitusten välistä yleissopimusta, jossa sopimukselle nimettäisiin kaksi tai useampia tallettajavaltioita, jolloin allekirjoittajien valtioaseman ongelma olisi saatu kierretyksi. (Uggeldahlin muistio 7.7.1971.)<sup>4</sup> Kaikki kolme ideaa kaatuivat kuitenkin pian omaan mahdottomuuteensa. Itäryhmän valtiot olivat tehneet alusta asti selväksi, että sopimus tulisi solmia ilman mitään kiemuroita kaikkien seitsemän valtion hallitusten välisenä sopimuksena.

## Kolmikantainen hätäratkaisu

Pyrkimykset edistää kansainvälistä Itämeren suojelua ennen Saksan kysymyksen ratkaisusta näyttivät yksi toisensa jälkeen valuvan hukkaan. Suomessa päätettiin kuitenkin yrittää vielä kerran, joskaan ei hallitusten välisen ympäristönsuojelusopimuksen muodossa vaan huomattavasti sovinnaisempaa linjaa noudattaen. Jo vuonna 1968 Suomi ja Neuvostoliitto olivat sopineet maiden välisen tieteellis-teknisen yhteistyösopimuksen (TT-sopimus) puiteissa Suomenlahden ympäristöntutkimuksen yhteistyöstä (TT-yhteistyökokouksen pöytäkirja 2.4.1968), mihin kummallakin puolen lahtea oltiin ilmeisen tyytyväisiä. Vastaavalla tavalla Ruotsi ja Neuvostoliitto olivat hieman myöhemmin aloittaneet oman merentutkimukseen keskittyvät yhteistyön, minkä seurauksena oli päätetty vielä vuoden 1971 aikana järjestää yhteinen symposio. (Haverisen muistio 21.10.1971.) Lisäksi Suomella ja Ruotsilla oli perinteisesti ollut runsaasti kanssakäymistä myös ympäristö-

kysymyksissä, joskin maiden väliltä puuttuivat edelleen varsinaiset Itämeren ympäristöä koskevat sopimusjärjestelmät (Voipion ja Lisitzinin kirje maatalousministeriöön 13.11.1970). Kolmikantainen järjestely tutkimusyhteistyössä olisi siis ollut luonteva askel olemassa olevien yhteistyön muotojen jatkeeksi.

Ajatus kolmikantayhteistyöstä tuli alun perin merentutkijoiden keskuudesta vuoden 1970 loppupuolella, kun he olivat ensin saaneet rohkaisevia viestejä ulkomaisilta kollegoiltaan. Pian myös ulkoasiainministeriössä ryhdyttiin kartoittamaan aloitteen edellytyksiä. (Voipion ja Helan kirje kauppa- ja teollisuusministeriöön 1.12.1970; Voipion kirje kauppa- ja teollisuusministeriöön 10.9.1971.) Ajatus kolmikantaisesta yhteistyöstä jäi kuitenkin alkuvuoden 1971 aikana selvästi taka-alalle, kun ulkoministeriössä ryhdyttiin presidentti Kekkonen toimeksiannosta hahmottelemaan kaikkien seitsemän valtion merensuojelusopimuksen mahdollisuutta.

Kun Ruotsiin ja Tanskaan suoritetuissa tunnusteluissa kävi ilmeiseksi, ettei kaikkien valtioiden hallitusten väliseen sopimukseen toistaiseksi ollut mahdollisuuksia, palattiin ajatuksen kolmen valtion yhteistyöstä uudestaan. Olisihan Ruotsin, Suomen ja Neuvostoliiton (kolmikantainen) meren ympäristötieteellistä tutkimusta koskeva yhteistyö ollut itsessään arvokas askel suojelupyrkimyksissä. Ruotsin, Suomen ja Neuvostoliiton rannikko kattoi 4/5 koko Itämeren rantaviivasta ja myös suurin osa ihmisen toiminnasta syntyneistä Itämereen joutuvista saasteista oli peräisin näiden valtioiden alueelta. Ympäristöongelmien ratkaiseminen olisi voitu aloittaa kolmen valtion yhteistyöllä kunnes kattavampi sopimusjärjestelmä tulisi toteutuskelpoiseksi. Samalla kolmikantaiseen yhteistyöhön ladattiin myös suurempia odotuksia. Sen toivottiin toimivan vain väliaikaisena ratkaisuna, johon muut valtiot voisivat liittyä poliittisten erimielisyyksien ratkettua. (Blomstedtin muistio 24.11.1971; Blomstedtin muistio 27.12.1971.)

Alustavissa Neuvostoliitolle ja Ruotsille esitetyissä tunnusteluissa hanke sai myönteistä

vastakaikua kummaltakin taholta. Neuvostoliiton edustajat tosin korostivat selväsanaisesti, että mikäli Suomen esitys sisältäisi hallitusten välisen kolmikantasopimuksen, aloitetta ei hyväksyttäisi. Sitä vastoin viranomaisten kesken solmittava tutkimusyhteistyö voisi tulla kysymykseen, mutta tähänkin järjestelyyn olisi kirjattava muiden valtioiden mahdollisuus liittyä mukaan myöhemmässä vaiheessa. (Blomstedtin muistio 24.11.1971; Blomstedtin muistiinpanot 15.12.1971.) Ensivaiheen keskustelujen pohjalta Suomi oli valmis ajamaan asiaa eteenpäin nopeassa aikataulussa, mutta pian hankkeen ylle nousi varjostavia pilviä. Ulkoasiainministeriön apulaisosastopäällikkö Åke Wihtolin esitettyä ministeriönsä hahmotteleman yhteistyöajatuksen Neuvostoliiton Helsingin suurlähettiläs N.D.Belohostikoville, oli vastaus kaikkea muuta kuin toiveita herättävä. Suurlähettiläs piti Suomen esitystä ”poliittisten tosiasioitten kiertämisenä ja neuvottelujen *de facto* aloittamisena ilman että kaikki Itämeren rantavaltiot niihin osallistuivat, kuten NL, ottaen huomioon [DDR:nkin] intressit, edellyttää”. (Wihtolin muistio 22.12.1971.) Belohostikovin nihkeästä suhtautumisesta huolimatta Suomi päätti tehdä Moskovaan aloitteen kolmen valtion yhteistyöstä, mutta kuten odottaa saattoi, huhtikuussa 1972 annettu vastaus oli kielteinen. Vastauksessaan Neuvostoliitto korosti samaa asiaa kuin Helsingin suurlähettiläänsäkin: DDR:n osanotto oli välttämätön edellytys kaikissa Itämeren suoje- lua koskevissa kansainvälisissä kysymyksissä. (Neuvostoliiton vastaus Suomen aloitteeseen 7.4.1972.)

Neuvostoliiton Itämeren ympäristöpolitiikka oli 1960-luvun loppuvuosista aina vuoteen 1973 asti tiukasti sidoksissa Saksan kysymyksen etenemiseen. Neuvostoliitto oli pyrkinyt painostamaan Suomea DDR:n tunnustamiskysymyksessä jo vuodesta 1969 lähtien toivoen muiden länsimaiden seuraavan Suomen esimerkkiä. (Suomi 1996, 307.) Suomeen kohdistuneelle painostukselle pyrittiin ehkä antamaan lisäpontta sitomalla DDR:n mukanaolo Itämeren suoje- lusuopimuksen ehdoksi. Suomi joutui tasapainoilemaan kysy-

myksessä ristiriitaisten paineiden alaisuudessa. Suomessa oltiin sitä mieltä, että ”asia koskee Itämeren saastumista eikä Saksan kysymystä”. (Uggeldahlin muistio 8.3.1971.) Mutta Saksan kysymys oli yhtä kaikki poliittista todellisuutta Itämeren piirin kansainvälispoliittisella näyttämöllä, eikä sitä voinut jättää huomiotta. Ja se ajoi Suomen puun ja kuoren väliin. Yhtäällä Neuvostoliitto vaati DDR:n yksipuolista tunnustamista, toisaalta länsi uhkasi Suomea ”erittäin vaarallisilla” vastatoimilla, mikäli maamme tunnustaisi DDR:n ennen aikaisesti. SLT antoi ymmärtää vastatoimien tarkoittavan ennen kaikkea ETYK-isännöyden vaarantumista, mutta myös Suomen epäsovietuutta SLT:n silmissä ylipäänsä multilateraalisten konferenssien pitopaikkana. (Suomi 1998, 209-210.)<sup>5</sup> Suomi ei taipunut Neuvostoliiton talutusnuoraan.

## Kohti Itämeren suoje- lusuopimusta

Vielä vuoden 1972 alussa eläteltiin toiveita, että Tukholmassa kesäkuussa 1972 järjestettävässä Yhdistyneiden Kansakuntien ensimmäisessä ympäristökokouksessa olisi kyetty tarttumaan myös Itämeren ympäristön uhkaavaan tilanteeseen. Hieman ennen kokouksen alkamista itäryhmän valtiot kuitenkin ilmoittivat, että johtuen DDR:n osanoton epäamisestä ne eivät aio lähettää edustajiaan Tukholmaan. (Hjorth 1992, 17.) Neuvostoliiton ja Puolan boikotoissa (DDR ei ollut kutsuttu) Tukholman konferenssia Itämeren kysymykseen ei ollut mitään mahdollisuuksia tehokkaasti puuttua. Samalla Tukholman epäonnistuminen lisäsi Suomen aloitteen painoarvoa. Suomen ehdottama Itämeren valtioiden välinen konferenssi oli nyt ainoa näköpiirissä oleva mahdollisuus meren suoje- lusuopimukseksi.

Suomenkaan isännöimän konferenssin onnistumisesta ei tosin voitu olla ollenkaan varmoja, sillä kaikki riippui nyt Saksan kysymyksestä ja sen ratkaisemisesta. Lisäksi Suomessa jouduttiin olemaan koko ajan varpaillaan, ettei joku toinen Itämeren valtio kaappaisi kokouksen järjestämistä itselleen. Ulkoministeriössä pelättiin Suomen ” (...) menettävän tämän hetkisen poliittisen

erikoisasemansa sen jälkeen, kun Saksojen kysymys on lopullisesti selvitetty ja muut Pohjoismaat solmineet diplomaattiset suhteet SDT:n kanssa. (...) Tällöin esimerkiksi Ruotsilla olisi suurempien resurssiensa turvin parempi kilpailuasema konferenssin järjestämisessä.” (Muistio ulkoasiainministeriön kokouksesta 20.9.1972.) Myös Varsovasta kantautui tietoja, joiden mukaan Puola olisi Ruotsin kanssa käymissään kahdenkeskisissä neuvotteluissa ilmaissut halukkuutensa samankaltaisen kokouksen järjestämiseen (Bergmanin muistio 22.9.1972; Varsovan suurlähetystön sähkö 24.1.1973). Esittääkseen muiden valtioiden tuleminen ”omalle reviirilleen” Suomessa jatkettiin näennäisestä hiljaiselosta huolimatta kokouksen sisäisiä valmisteluja: puolueettomuudesta syntynyttä etulyöntiasemaa ei käynyt enää menettäminen (Blomstedtin muistio 20.9.1972; Korhosen kokousmuistiinpanot 5.10.1972).

Kärsivällinen odotus palkittiin lokakuun 1972 lopussa, kun SLT antoi viimein ymmärtää, että Saksojen kysymys ratkeaisi lähikuukausina. Välittömästi SLT:n ilmoituksen jälkeen lähti Suomen virallinen konferenssikutsu suurlähetystöjen kautta kaikille Itämeren valtioille. Samalla tiedusteltiin tulevien sopimuskumppanien asennetta Suomen konferenssialoitteeseen sekä ajatuksia tulevan kokouksen ajankohdasta ja luonteesta. (Töttermanin ja Korhosen muistio 24.10.1972; Ulkoministeriön ohjeet suurlähettiläille 25.10.1972; Hentilä 2003, 181.) Vaikka vastaukset tiedusteluihin olivat ympäröyöreit, jopa välitteleviä, oli ilmassa suotuisat ennusmerkit. Esimerkiksi SLT vastasi ”palaavansa asiaan myöhemmin, koska Saksojen välisen perussopimuksen tultua parafoiduksi asiaan vaikuttavat poliittiset aspektit menettävät merkityksensä”. (Itämeren valtioiden kannanotot Suomen aloitteeseen 29.11.1972.)<sup>6</sup>

Saksan kysymyksessä tapahtuikin nopeasti läpimurto, kun 7.11.1972 molempien Saksojen edustajat pääsivät sopuun maiden välisen perussopimuksen sisällöstä. Sopimus allekirjoitettiin 21.12.1972, (Hentilä 2002, 278) ja tie Suomen aloitteen eteenpäin viemiseksi oli auki. Vuo-

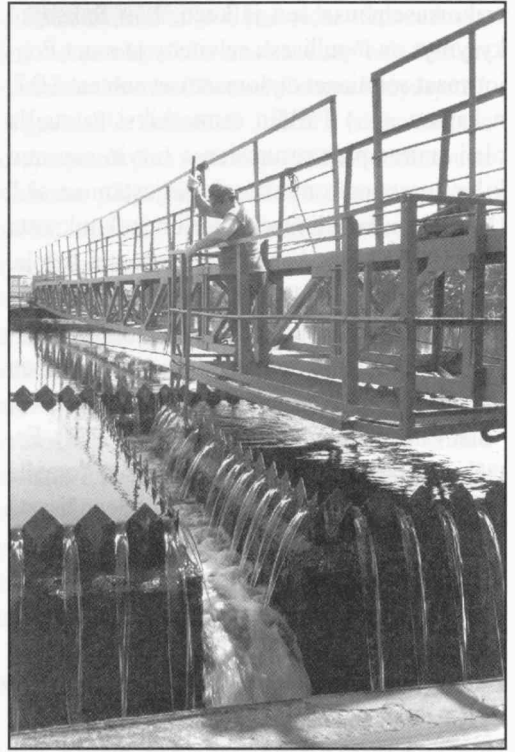
denvaihteen jälkeen Ruotsi, Tanska ja DDR ilmoittivatkin halukkuutensa osallistua Suomen isännöimään kokoukseen. (Blomstedtin muistio 30.1.1973.) Sitä vastoin SLT, Neuvostoliitto ja Puola empivät yhä vastauksissaan kunkin valtion seurattessa tarkasti toistensa suhtautumista kokousaloitteeseen. Puola odotti NL:n myönteistä vastausta ennen suostumistaan, NL puolestaan odotti SLT:n vastausta ja SLT:ssa oli vieläkin maiden välisestä perussopimuksesta huolimatta epäselvyyttä lähteäkö lainkaan DDR:n sopimuskumppaniksi. (Gyllingin muistio 27.2.1973.)

Vallitsevasta hienoisesta epävarmuudesta huolimatta Suomessa ryhdyttiin jo ennen kaikkien valtioiden lopullisten vastausten saapumista hahmottelemaan itse sopimustekstin sisältöä. Ruotsin, Tanskan ja Neuvostoliiton kesken käydyissä kahdenkeskisissä esikeskusteluissa sovittiin erityisen Itämeri-toimikunnan nimitämisestä. Toimikunta koostuisi suomalaisista ammattiviranomaisista, joiden tehtäväksi annettiin laatia ehdotus sopimukseen sisällytettävistä asioista. (Blomstedtin kirjeet suurlähetystöihin 3.1.1973.) Samalla tulevien sopimusvaltioiden välinen asiantuntijakokous sovittiin järjestettäväksi touko-kesäkuun vaihteessa vuonna 1973 (Blomstedtin sähkö suurlähetystöihin 2.3.1973). Kevään kuluessa myös aikaisemmin empineet valtiot antoivat myöntävät vastauksensa asiantuntijakokouksen pitämiselle. Puolan osalta vastaus saatiin maaliskuun alkupuolella, SLT:n vastausta saatiin odottaa aina maaliskuun loppuun asti ja NL:n lopullinen vastaus tuli vasta 15.5.1973, vain kaksi viikkoa ennen suunniteltua asiantuntijakokousta. (Varsovan suurlähetystön kirje ulkoministeriöön 3.3.1973; Bonnin suurlähetystön kirje ulkoministeriöön 21.3.1973; Gustafssonin muistio 15.5.1973.)

Hieman ennen asiantuntijakokouksen suunniteltua alkua itäryhmän maista kantautui kuitenkin hälyttäviä uutisia. Merentutkijoiden keskinäisissä yhteydenpidoissa oli suomalaisille kerrottu, että itäryhmän maat olisivat valmiita kehittämään edelleen ympäristönsuojelun bilateraalaisia kanssakäymisen muotoja, mutta monenkeskiset

sopimusjärjestelmät eivät välttämättä tulisi kysymykseen. Samassa yhteydessä saatiin myös esimakua tulevan yhteistyön luonteesta, kun itäblokin maat korostivat, ettei sopimukseen tulisi sisällyttää tietojen vaihtoa mereen päästettävien saasteiden määrästä. Sosialististen maiden edustajien mukaan tällaisten tietojen vaatiminen oli rinnastettavissa teollisuusvakoiluun, mistä syystä sopimuksessa olisi keskityttävä vain ilman välityksellä leviävien sekä Pohjanmerestä Itämereen ajautuvien saasteiden ehkäisemiseen. (Helan kirje Gustafssonille 16.5.1973.) Itäryhmän valtiot halusivat siis rajoittaa ulkovaltojen puuttumista omassa valtiossa harjoitettuun politiikkaan. Toisaalta kannanottoon sisältyi 1970-luvun alussa usein esitetty näkemys kapitalismista ympäristöä tuhoavana järjestelmänä.

Joistakin varauksellisista kannanotoista huolimatta Suomessa kuitenkin jatkettiin sopimuksen valmistelua alkuperäisten suunnitelmien mukaisesti ja asiantuntijakokous pidettiin Helsingissä 28.5.-2.6.1973. Kokouksessa Suomi tarjoutui vielä kerran järjestämään varsinaisen hallitusten välisen konferenssin, jonka ajankohdaksi sovittiin alkuvuosi 1974, takarajanaan 1. päivä huhtikuuta. Samalla perustettiin valmisteleva työryhmä, jonka oli määrä kokoontua marraskuussa 1973. Tuohon kokoukseen mennessä Suomi lupautui muotoilemaan ehdotuksensa sopimustekstiksi, joka työstettäisiin kaikkien rantavaltioiden laatimien ehdotusten pohjalta sekä Ruotsin ammattiviranomaisia konsultoiden. (Ulkoasiainministeriön muistio 4.6.1973; Gustafssonin muistio 11.6.1973.) Touko-kesäkuun asiantuntijakokouksessa enää vain SLT suhtautui ilmeisen epäilevästi tulevaan konferenssiin, mutta Suomen edustajana kokouksessa ollut Paul Gustafsson kuitenkin arveli, että saksalaisia oli kielletty kaatamasta kokoussuunnitelmaa, mikäli muut rantavaltiot suhtautuisivat järjestelyihin myönteisesti. Aloitteen eteneminen näytti siis turvatulta, varsinkin kun Neuvostoliitto suhtautui itse konferenssin järjestämiseen suopeasti ja korosti sopimuksen tärkeyttä Neuvostoliitolle. Sopimuksen asiakysymyksissä Neuvostoliitto sitä vastoin painotti, että kunkin valtion manner-



*Pietarin keskusjätevesipuhdistamolta. (Kuvaaja Simo Laakkonen)*

jalustaan kuuluvaa merialuetta ei sisällytettäisi sopimukseen ja jokainen valtio vastaisi suoje-lutoimista omilla vesillään itsenäisesti. (Rotkirchin muistiinpanot asiantuntijakokouksesta 28.5.1973; Gustafssonin muistio 5.6.1973.)

Pitkin vuotta 1973 tehtyjen tunnustelujen jälkeen Suomen virkamiehet saivat sopimustekstin luonnoksen viimeisteltyä lokakuun alkuun mennessä. Samalla sopimuksesta käyty debatti oli siirtynyt kansainvälispoliittisista kiistakysymyksistä yhä enemmän itse ympäristönsuojelun suuntaan. Pyrkieessään kattavaan yleissopimukseen, johon jokainen Itämeren valtio voisi osallistua, sopimusluonnos jätti joidenkin lausunnonantajien mielestä mahdollisuudet ympäristönsuojelun edistämiseen aivan liian vähäisiksi. (Esim. Suomen luonnonsuojeluliiton lausunto 31.10.1973; Vesihallituksen lausunto 2.11.1973.) Sitä vastoin valtioiden edustajien lausunnot Suomen tekemään luonnokseen olivat lähes yksimielisen myönteisiä (Kirjelmä



Itämeren maiden keskinäisestä neuvottelusta Lontoossa 8.10.1973). Ainoastaan kysymyksestä aluevesien mukaan ottamisesta sopimuksen sisältöön esiintyi edelleen selvästi toisistaan poikkeavia näkemyksiä. Keskinäisissä neuvotteluissaan Suomi ja Ruotsi olivat pitäneet aluevesien mukaan ottamista saastumisen ehkäisyn kannalta ensiarvoisen tärkeänä. (Turusen muistio 28.6.1973.) Neuvostoliitto sitä vastoin piti tiukasti kiinni alkuperäisestä kannastaan, jonka mukaan valtioiden aluevesiä ei tule sisällyttää sopimustekstiin (Neuvostoliiton vastaus Suomen sopimusluonnokseen 3.11.1973). Neuvostoliitto sai aluevesikysymyksessä tahtonsa läpi. Sosialistiselle suurvallalle ylikansallisen elimen vallan ulottuminen sen rajoille oli mahdoton ajatus ja ympäristökysymykset saivat väistyä.

Sopimusteksti alkoi vähitellen saada lopullisen muotonsa. Rantavaltioiden välisissä neuvotteluissa 5.11.-16.11.1973 ainoastaan Ruotsi ja SLT esittivät joitakin muutoksia varsinaiseen sopimustekstiin. Viimeinen silaus sopimustekstiin hiottiin vielä helmikuussa 1974 pidetyssä kansainvälisoikeudellisia kysymyksiä käsittelevässä kokouksessa. Samalla tuossa kokouksessa uskallettiin jo lausua ääneen se pitkään odotettu asia: ”kaikki osanottajavaltiot tulevat allekirjoittamaan sopimuksen konferenssin jälkeen”. (Gustafssonin muistio 15.11.1973; Harvolan muistio 28.2.1974.)

## Rajoitettu voitto

Itämeren suojelusopimuksen monivaiheinen valmisteluprosessi saatiin päätökseen vuoden 1974 maaliskuussa. Helsingissä 18.-22. maaliskuuta 1974 pidetyn seitsemän valtion hallitusten edustajien kokouksen päätteeksi ministeri Jermu Laine saattoi ehdottaa Itämeren kansainvälisen merellisen ympäristön suojelusopimuksen hyväksymistä. Sopimus hyväksyttiin ilman vastaväitteitä. (Laineen puhe 22.3.1974.) 1960-luvun lopulta asti hahmoteltu sopimus oli vuosien uurastuksen jälkeen nähnyt päivänvalon ja Itämeren ympäristöongelmiin voitiin lähteä etsimään ratkaisuja kaikkien valtioiden

yhteisvoimin. Samalla konferenssissa määrättiin asetettavaksi Itämeren suojelukomissio (Helsinki Commission/ HELCOM), joka aloittaisi työnsä välittömästi kun kaikki seitsemän valtiota olisivat ratifioineet sopimuksen. Ratifiointia odoteltaessa tulevan komission sijaisena toimisi väliaikainen suojelukomissio, jonka tehtävänä oli ratkaista käytännön suojeluyhteistyön lukuisat tekniset tieteelliset ongelmat.

Sisällöltään Helsingin sopimuksesta oli muokattu mahdollisimman kattava, lukuisat eri saastumislähteet sisältävä ja koko merialueen sisäänsä sulkeva yleissopimus, jollaisena se oli ensimmäinen laatuaan koko maailmassa (Helsinki Convention 1974). Ei siis ollut ihme, että Itämeren rannoilla saatettiin iloita idän ja lännen yhteisestä saavutuksesta. Ja Suomessa saatettiin iloita kaksin verroin, olihan sopimus pitkälti suomalaisten poliitikkojen ja virkamiesten käsialaa. Lisäksi Suomi oli korjannut sopimuksen tarjoaman kansainvälisen kunnian Ruotsin nenän edestä.

Merkittävämpää oli kuitenkin se, että ensimmäistä kertaa kansainvälisissä suhteissa 1960-luvun lopulta lähtien vallinnut liennytyks toteutui Itämeren alueella todellisen yhteistyön ja nimenomaan ympäristöyhteistyön muodossa. Sopimusta julkistettaessa jätettiin luonnollisesti mainitsematta sen tärkeys tulevan ETYK-kokouksen kannalta. Epäsuorasti siihen kuitenkin viitattiin, ja itse sopimustekstissäkin korostettiin sopimuksen merkitystä Itämeren alueen ja Euroopan kansojen rauhanomaisen yhteistyön kehittymiselle. (Helsinki Convention 1974.) Kenties osaltaan Helsingin sopimuksen ansiosta Suomi ja Helsinki järjestivät vuonna 1975 onnistuneen Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin.

Helsingin sopimuksen herkkä kansainvälispoliittinen tausta näkyi sopimuksessa toimivallan rajoituksina. Varsinainen sopimus astui voimaan vuonna 1980, kun kaikki valtiot olivat sen ratifioineet, mutta sen jälkeenkin HELCOM:n päätökset olivat luonteeltaan vain suosituksia, joita ei ollut pakko noudattaa. Myöskään vastuukysymyksiin sopimustekstissä ei kiinnitetty

tarpeeksi huomiota. Alueellisesti sopimusta rajasi eniten Neuvostoliiton turvallisuusdoktriiniin perustuva vaatimus aluevesien rajaamisesta pois sopimuksen sisällöstä. Rannikoille, mistä suurin osa merta saastuttavista aineista oli peräisin, ei komission toimivalta eivätkä edes sen

suositukset siten ulottuneet. Itämeren alueen vaikeiden kansainvälispoliittisten kysymysten ratkettuakin suurvaltapoliittikka piti ympäristöpolitiikkaa yhä tiukasti otteessaan – ympäristön kustannuksella.

## Viitteet

- 1 Ympäristötietoisuuden muutoksesta 1960-luvulla tarkemmin ks. esim. Haila 2001, 21-31.
- 2 Suomen puolueettomuuteen tosin suhtauduttiin sekä lännessä että idässä varauksin. Molemmilla suunnilla Suomen nähtiin olevan tiukasti Neuvostoliiton vaikutuspiirissä, mikä toisella puolella aiheutti epäilyksiä Suomen tavoitteista, toisella puolella asiantilan nähtiin olevan niin kuin pitikin, korkeintaan vaadittiin luopumista puolueettomuuden korostamisesta. Ks. Suomi 1996, 307.
- 3 Tiedotusvälineiden painostuksen merkitystä ympäristöpolitiikan avaajana ei ole mitään syytä väheksyä. Muun muassa Suomen edustajat edellä mainituissa Visbyn kokouksissa näkivät Ruotsin alusta alkaen epäonnistumaan tuomitut aloitteet olevan pitkälti poliitikkojen vastauksina kiihtyneeseen painostukseen, ei siis niinkään

- todellisina pyrkimyksinä ympäristöongelmien ratkaisemiseksi tai kansainvälisen sopimusjärjestelmän kehittämiseen. Ks. Arvo Harjulan matkakertomus 6.10.1970, UA, 71b, 26.
- 4 Mainittujen ehdotusten lisäksi keskusteluissa heitettiin lisäksi ilmaan ajatus, jonka mukaan mitään sopimusta ei tehtäisikään. Sitä vastoin Itämeren valtioiden ammattiviranomaiset sitoutuisivat noudattamaan yhdessä sovittuja ympäristönsuojellullisia säännöksiä. Tällaisen ”sitoumuksen” todellista merkitystä ei pohdittu.
  - 5 SLT:n varoituksessa oli kyse niin sanotusta Saksan paketista, jossa Suomi olisi samalla kertaa tunnustanut molemmat Saksat.
  - 6 SLT:n kannanotto lähetettiin Suomelle 2.11.1972, eli ennen Saksojen välisen yhteisymmärryksen lopullista löytymistä.

## Lähteet

### Merentutkimuslaitoksen arkisto

Pöytäkirja Suomenlahden merentutkimusyhteistyön käynnistämistä koskevista neuvotteluista 2.4.1968, Suomenlahti -työryhmä, 1.

### Ulkoministeriön arkisto (UMA)

Bergmanin muistio 22.9.1972. UMA, 71b, 10.  
Blomstedtin kirjeet Itämeren alueen Suomen suurlähetystöihin 3.1.1973. UMA, 71b, 11.  
Blomstedtin muistiinpanot puhelinkeskustelusta Ruotsin ulkoasiainneuvos Myrstenin kanssa 15.12.1971. UMA, 71b, 7.  
Blomstedtin muistio 24.11.1971, UMA, 71b, 7.  
Blomstedtin muistio 27.12.1971. UMA, 71b, 7.  
Blomstedtin muistio 20.9.1972. UA, 71b, 10  
Blomstedtin muistio 15.12.1972. UMA, 71b, 10.  
Blomstedtin muistio 30.1.1973. UMA, 71b, 11.  
Blomstedtin sähköiset Itämeren valtioiden Suomen

suurlähetystöihin 2.3.1973. UMA, 71b, 10.  
Bonnin suurlähetystön kirje ulkoasiainministeriöön 21.3.1973. UMA, 71b, 11.  
Gustafssonin muistio 2.4.1969. UMA, 71b, 26.  
Gyllingin muistio 27.2.1973. UMA, 71b, 11.  
Gustafssonin muistio 15.5.1973. UMA, 71b, 11.  
Gustafssonin muistio 5.6.1973. UMA, 71b, 11.  
Gustafssonin muistio 11.6.1973. UMA, 71b, 10.  
Gustafssonin muistio 15.11.1973. UMA, 71b, 12.  
Harjulan ja Karjalaisen muistio 24.9.1969. UMA, 71b, 26.  
Harjulan matkakertomus 6.10.1969. UMA, 71b, 26.  
Harjulan matkakertomus 6.10.1970. UMA, 71b 26;  
Harvolan muistio 28.2.1974. UMA, 71b, 6.  
Haverisen muistio 21.10.1971. Merentutkimuslaitoksen arkisto, Suomenlahti -työryhmä, 5.  
Hedmansonin muistio 28.5.1971. UMA, 71b, 7.  
Helan kirje Gustafssonille 16.5.1973. Ulkoministeriön arkisto, 71b, 11.  
Hyvärisen muistio 29.3.1971. UMA, 71b, 7.

Itämeren valtioiden kannanotot Suomen aloitteeseen 29.11.1972. UMA, 71b, 10.

Kekkosen kirje Ulkoasiainministeriöön 2.3.1971. UMA, 71b, 10.

Kirjelmä Itämeren maiden keskinäisestä neuvonpidosta 8.10.1973. UMA, 71b, 12.

Korhosen muistiinpanot ulkoasiainministeriön kokouksesta 5.10.1972. UMA, 71b, 10.

Laineen puhe 22.3.1974. UMA, 71b, 6.

Muistio ulkoasiainministeriön kokouksesta 20.9.1972. UMA, 71b, 6.

Neuvostoliiton vastaus Suomen kolmikanta-aloitteen 7.4.1972. UMA, 71b, 7.

Neuvostoliiton vastaus Suomen sopimusluonnokseen 3.11.1973. UMA, 71b, 12.

Rotkirchin muistiinpanot asiantuntijakokouksesta 28.5.1973. UMA, 71b, 11.

Suomen Luonnonsuojeluliiton lausunto 31.10.1973. UMA, 71b, 12.

Turusen muistio 28.6.1973. UMA, 71b, 11.

Töttermanin ja Korhosen muistio 24.10.1972. UMA, 71b, 10.

Uggeldahlin muistio 8.3.1971, UA, 71b, 7.

Uggeldahlin muistio 7.7.1971. UMA, 71b, 10.

Ulkomministeriön muistio 4.6.1973. UMA, 71b, 11.

Ulkomministeriön ohjeet suurlähettiläille 25.10.1972. UMA, 71b, 10.

Ulkomministeriön oikeudellisen osaston muistio 17.8.1972. UMA, 71b, 10.

Varsovan suurlähetystön kirje ulkomministeriöön 3.3.1973. UMA, 71b, 11.

Varsovan Suomen suurlähetystön sähke 24.1.1973. UMA, 71b, 11.

Vesihallituksen lausunto 2.11.1973. UMA, 71b, 12.

Wihtolin muistio 22.12.1971. UMA, 71b, 7.

### Valtioneuvoston arkisto

Voipion ja Helan kirje Kauppa- ja Teollisuusministeriölle 1.12.1970., Kauppa- ja teollisuusministeriön kokoelma, 63/570/70

Voipion ja Lisitzinin kirje maatalousministeriöön 13.11.1970. Kauppa- ja Teollisuusministeriön kokoelma, 63/570/70.

Voipion kirje Kauppa- ja Teollisuusministeriölle 10.9.1971. Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto, 57/570/1971.

### Lehdistö

*Helsingin Sanomat* (HS) 23.10.1974.

*Hufvudstadbladet* (Hbl) 23.3.1974.

*Turun Sanomat* (TS) 11.6.1971; 20.9.1970; 11.6.1971; 11.7.1971

*Uusi Suomi* (US) 15.9.1970; 7.7.1971; 24.3.1974.

### Kirjallisuus

Glees, Anthony (1996), *Reinventing Germany. German political development since 1945*. Oxford: Berg Publishers.

Haila, Yrjö (2001), *Ympäristöherätys. – Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka*. Toim. Yrjö Haila & Pekka Jokinen. Tampere: Vastapaino, 21-46.

Helsinki Convention 1974. Final Act of the Diplomatic Conference on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea area. Helsinki 22.3.1974.

Hentilä, Seppo (2002), Willy Brandtin uusi idänpolitiikka. DDR ja Suomi. – *"Muille maille vierahille..." Kalervo Hovi ja yleinen historia*. Toim. Esa Sundbäck. Turun historiallinen arkisto 56. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 263-284.

Hentilä, Seppo (2003), *Kaksi Saksaa ja Suomi. Saksan-kysymys Suomen puolueettomuuspolitiikan haasteena*. Helsinki: SKS.

Hildén, Mikael, Niemi, Åke, Voipio, Aarno (1984), Itämeren pilaantuminen ja suojele – *Itämeri*. Toim. Aarno Voipio, Matti Leinonen. Helsinki: Kirjayhtymä 1984, 167-179.

Hjorth, Ronnie (1992), *Building international institutions for environmental protection. The case of Baltic Sea environmental cooperation*. Linköping Studies of Arts and Sciences no. 81. Motala: Kanaltryckeriet.

Laakkonen, Simo (1999), *Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen. – Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen*. Toim. Simo Laakkonen, Sari Laurila, Marjatta Rahikainen. Vammala, Historiallinen Arkisto 113, Suomen Historiallinen Seura, 209-228.

Laakkonen, Simo, Laurila, Sari (Toim.) (2001), *Man and the Baltic Sea, AMBIO – A Journal on the Human Environment*, Royal Swedish Academy of Sciences. 4-5, Part II, 263-326.

Laakkonen, Simo, Laurila, Sari (Toim.) (2001), *The history of urban water management in the Baltic Sea Region. European Water Management*, 4, August 1999, 29-76.

Laakkonen, Simo, Laurila, Sari, Rahikainen Marjatta (Toim.) (1999), *Harmaat aallot - ympäristönsuojelun tulo Suomeen*. Vammala: Suomen Historiallinen Seura.

Leithe-Eriksen, Rune (1992), *The Baltic*. London: Collins & Brown.

Lisitzin, Evgeny N. (1987), *The Union of Soviet Socialist Republics. – Environmental Policies in East and West*. Toim. Gyorgy Enyedi, August J. Gijswijt, Barbara Rhode. London: Taylor Graham, 311-333.

Lundgren, Lars (1974), *Vattenförorening. Debatten i*

- Sverige 1890-1921. Gleerup: Lund.
- Nordström, Nina, Pirjatanniemi, Elina, Rosas, Allan, Wetterstein, Peter (1994), *Johdatus kansainväliseen ympäristöoikeuteen*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Nuorteva, Pekka (1976), *Eloheopa Suomen luonnossa ja hallintokoneistossa*. Porvoo: WSOY.
- Kuokkanen, Tuomas, Parkkari, Juhani (2004), *Kansainväliset ympäristösopimukset*. Jyväskylä: Edita.
- Paucke, Horst (1987), The German Democratic Republic. – *Environmental Policies in East and West*. Toim. Gyorgy Enyedi, August J. Gijswijt, Barbara Rhode. London: Taylor Graham, 148-167.
- Rytövuori, Helena (1980), Structures of détente and ecological interdependence: Cooperation in the Baltic Sea area for the protection of marine environment and living resources. *Cooperation and Conflict*, Nordic Journal of International Politics 15, 85-102.
- Räsänen, Tuomas (2003), *Pelastakaa Itämeren suojelun synty Ruotsissa ja Suomessa 1960-luvun alusta Helsingin sopimukseen 1974*. Pro gradu –tutkielma, Turun Yliopisto.
- Starzewska, Anna (1987), The Polish People's Republic. – *Environmental Policies in East and West*. Toim. Gyorgy Enyedi, August J. Gijswijt, Barbara Rhode. London: Taylor Graham, 294-310.
- Suomi, Juhani (1996), *Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968-1972*. Helsinki: Otava.
- Suomi, Juhani (1998), *Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972-1976*. Helsinki: Otava.
- Ziegler, Charles E. (1987), *Environmental Policy in the USSR*. Amherst: University of Massachusetts Press.